

UHERSKÉ
HRADIŠTĚ-SADY
500 LET
KŘEŠŤANSTVÍ
VE STŘEDNÍ
EVROPĚ

V. Sídelní poměry

Luděk Galuška
Jakub Langr
Lucie Valášková

	Úvod	7
	A. sídelní poměry v raném a vrcholném středověku na ploše sadského církevního centra	10
	A.1. současný stav poznání sídelních poměrů v místech sadského církevního centra na základě archeologických výzkumů	13
	A.2. nový pohled na vývoj sídelních poměrů v místech sadského církevního centra na základě výsledků radiouhlíkových datování vybraných hrobů kostelního pohřebiště	20
	A.3. dopady nového pohledu na vývoj sídelních poměrů v místech sadského církevního centra	24
	B. vybrané nálezy sídlištního charakteru z plochy sadského církevního centra	30
	B.1. stavební keramika	31
	B.2. keramika raného a vrcholného středověku	93
	C. pec na vypalování střešní krytiny a keramiky antické tradice ze zázemí sadského církevního centra	104
	Závěr	123
	Katalog	129
Popis nálezových situací pálené střešní krytiny v sídlištních kontextech		129
Popis nálezových situací pálené střešní krytiny v VM hrobech		131
Popis nálezových situací pálené střešní krytiny v MH hrobech		134
	Textové tabulky	142
	Obrazové přílohy	162
	Zusammenfassung	231
	Summary	239
	Literatura	247

Kniha, kterou jste právě otevřeli, je v pořadí pátým, tedy předposledním pokračováním šestidílné série monografií s názvem „Uherské Hradiště-Sady. 500 let křesťanství ve střední Evropě“ (díly I a IV), nebo také „Uherské Hradiště-Sady. 500 Years of Christianity in Central Europe“ (díly II a III). Jak již ze samotného názvu vyplývá, jsou v jednotlivých dílech obsaženy odborné výstupy z široce pojatého vědeckého interdisciplinárního výzkumu, který se týká jedné z nejvýznamnějších evropských lokalit z období raného až začátku vrcholného středověku, rozkládající se na Výšině sv. Metoděje v Uherském Hradišti-Sadech. Lokalita byla archeologicky prozkoumána mezi lety 1959 až 1964 pracovním týmem Moravského musea v Brně, současného Moravského zemského muzea. Tým vedl Vilém Hrubý, jemuž významnou měrou asistovala Věra Hochmanová-Vávrová. Oba archeologové mohli brzy po skončení výzkumů konstatovat, že odkryli významné křesťanské centrum z 9.–12. století, které tvořil soubor zděných sakrálních staveb obklopený rozsáhlým kostrovým pohřebištěm, dále dlouhá dřevěná stavba a srubové sídliště provázené dalšími objekty zejména výrobního charakteru. Toto centrum bylo organickou součástí rozsáhlé mocensko-sídelní aglomerace, která se v 9. století rozkládala v místech současných měst Staré Město a Uherské Hradiště a velmi pravděpodobně nesla název Veligrad (Veljgrad).

První tři díly výše zmíněné knižní série jsou věnovány problematice kostelního pohřebiště, které tvoří bezmála tisícovka hrobů datovaných od 8. století do první třetiny 13. století. Úvodní díl série byl pojat jako katalog všech hrobů a také předmětů, které v nich byly nalezeny (*Galuška – +Hochmanová-Vávrová – +Hrubý – Mitáček 2018*). Ve druhém dílu je představeno archeologické vyhodnocení kostelního pohřebiště, včetně reliktního pohřebního ritu a početných hrobových nálezů (*Galuška 2022*). Třetí díl sadské série obsahuje devět samostatných specializovaných statí, které vzešly ze studia vybraných skupin hrobových nálezů, v převaze za uplatnění přírodovědných výzkumných metod (*Mitáček – Galuška (eds.) et al. 2024*). K dispozici je také čtvrtý díl, v němž je církevní centrum v Uherském Hradišti-Sadech zasazeno do rámce historických událostí v období 9. až 13. století, a to nejen pro oblast jihovýchodní Moravy, ale i z hlediska širšího středoevropského prostoru (*Mitáček – Vavřínek 2021*).

V předkládaném pátém dílu sadské knižní série zaměřujeme svoji pozornost na témata, která souvisejí s vývojem a charakterem sídelních poměrů. Na první pohled by se sice mohlo zdát, že jako celku byla této problematice věnována již dostatečná pozornost, ovšem není to tak úplně pravda. Jistě, známe popisy jednotlivých objektů, ať již sakrálních nebo profánních, v povědomí veřejnosti jsou některé interpretačně významné sídlištní nálezy, jako např. olovený náprsní křížek s Kristem a řeckým nápisem, nebo stily-pisátka určená k výuce písma. Jsou tu však i „dluhy“. Ty spatřujeme zejména v podrobnějším představení některých skupin dalších, na první pohled možná méně významných nálezů, avšak jak zjistíme, s nemalým interpretačním potenciálem. Na mysl máme třeba početný soubor páleného staviva antického charakteru, z něj pak především části unikátních střešních krytin, v Sadech nalezených ve velkém množství, dále soubor slovanské užitkové „kuchyňské“ keramiky a v neposlední řadě nálezy žluté keramiky tzv. antických tvarů, či lépe asi antické tradice, byť jim už v minulosti byla věnována samostatná studie. Dotknout se chceme také doposud opomíjené otázky týkající se sídelních aktivit v době po zániku Velké Moravy, tedy v 11.–12. století, v mladší době hradištní, kdy na sadské výšině postupným pohřbíváním vzniklo nejrozsáhlejší kostelní pohřebiště nejen na Moravě, ale i v okolních zemích, včetně přemyslovských Čech. A nejen to, stále zde existovaly a byly funkční alespoň některé sakrální stavby bývalého církevního centra Velké Moravy, v jejichž okolí byly nově rozpoznány mladohradištní objekty sídlištního charakteru. V neposlední řadě se také pokusíme naznačit, jak dalece, do jaké míry a zda vůbec, se v dosud platné chronologické struktuře vývoje sídlištních poměrů na sadské Výšině sv. Metoděje odrazily výsledky nových radiouhlíkových datování, které jsme nedávno provedli na vzorcích z vybraných kostrových hrobů z kostelního pohřebiště, včetně hrobů interiérových umístěných do podlah hrobové kaple, kostela a jeho přístaveb (viz *Galuška – Chrástek 2024*, 97–143).

SÍDELNÍ POMĚRY V RANÉM
A VRCHOLNÉM STŘEDOVĚKU
NA PLOŠE SADSKÉHO
CÍRKEVNÍHO CENTRA

A. SÍDELNÍ POMĚRY V RANÉM A VRCHOLNÉM STŘEDOVĚKU NA PLOŠE SADSKÉHO CÍRKEVNÍHO CENTRA

Církevní areál v Uherském Hradišti-Sadech je považován za jedno z nejvýznamnějších center křesťanství Velké Moravy, mocenského útvaru s prvky státu, jenž v druhé polovině 9. století významně ovlivňoval dění ve středoevropském prostoru. Rozkládal se na dominantní výšině Hlucké pahorkatiny, která se od východu vřezávala do nivy řeky Moravy, přičemž byla ze dvou stran obtékána říčkou Olšavou (Obr. 1 a Obr. 2). Sadecký církevní areál nevznikl naráz, v jedné době, stejně jako v jednom období nenastal jeho náhlý zánik. Mezi oběma akty, tedy jeho vznikem a konečným zánikem, uběhlo pět století, během nichž se rozvíjel, získával na významu, ale i upadal, ba možná byl načas i opuštěn. A přitom měnil svoji podobu. Někdy se na jeho ploše více stavělo, jindy, hlavně v mladší fázi existence areálu, naopak pohřbívalo. Předmětem našeho zájmu v jednotlivých kapitolách této knihy nejsou ani tak atributy pohřebištního charakteru, tedy soubory předmětů z oblasti funerální archeologie, jako spíše výtvoři vzniklé lidskou rukou za účelem uspokojení kvality života a náboženských potřeb člověka raného středověku v průběhu věků, což v důsledku představuje soubor nálezů ze sféry sídlištní archeologie.

Je známou skutečností, že z archeologických nálezů pocházejících z výzkumů církevního centra v Uherském Hradišti-Sadech byla hlavní pozornost dlouho věnována především těm z nich, které souvisely se stavbami sakrálního souboru, zejména kostelem s křížovou dispozicí, a pak také těm, jež pocházely z hrobů prezentujících společenskou elitu Velké Moravy. Ostatní nálezy, hlavně ty související se sídlištní tematikou, Vilém Hrubý sice uvedl ve známost už v roce 1965, tedy brzy po ukončení terénních výzkumů, avšak jen velmi informativní a zkratkovitou formou (*Hrubý 1965*, 101–103, 202–206). Zmínil např. existenci 12 objektů severně od kostela tvořících samostatnou sídelní jednotku, sídliště, avšak přítomnost 36 m dlouhé dřevěné halové stavby vytyčené liniemi rozměrných kúlových jam, která stála na jižním okraji areálu, uvedl ve známost až na sklonku 70. let 20. století, a to jen v tištěném průvodci výstavou „Velkomoravské Staré Město“ instalované v té době v Moravském muzeu. Z nálezů sídlištního charakteru věnoval Vilém Hrubý zvýšenou pozornost pouze pálené střešní krytině antického charakteru, v prostředí velkomoravských mocenských center zcela unikátní. Její komponenty – tašky (*tegulae-tegulae*), dále korýtkovité prejzy (*imbrey-imbreces*) a vzácně i hřebenovky (krycí komponenty hřebenů střech) byly součástí nálezových celků souvisejících jak se zděnými stavbami sakrálního souboru, tak i sídlištními objekty a okolními kostrovými hroby, ba dokonce i s keramickou pecí, kterou Vilém Hrubý odkryl asi 110 m západně od kostela (*Hrubý 1970*, 95–102; viz dále).

Uceleného, podrobnějšího představení jednotlivých nálezů sídelního charakteru dostalo se sadeskému nalezišti až v jeho prvním komplexním vyhodnocení v knize „Uherské Hradiště-Sady. Křesťanské centrum Říše Velkomoravské“ (*Galuška 1996*). Představeny byly – ovšem na takové úrovni, jakou dovolily jejich popisy v terénních denících – byly jednotlivé objekty srubového sídliště, a také objekty-jámy odkryté v místech dlouhé dřevěné halové stavby, a to včetně sloupových jam, které tvořily součást jejího hlavního opěrného systému (*Galuška 1996*, 110–117). Dále byly ze sídlištních kontextů vyhodnoceny některé unikátní nálezy jako např. známý olovený závěsný křížek s rytinou Ježíše Krista a řecky psaným nápisem ve znění „Ježíš – Kristus – Světlo – Život – Vítězství“ (poprvé *Hošek 1965*, 140) a železná či kostěná písátka-stily. V neposlední řadě byly v nálezech identifikovány a publikovány střepy ze skleněných osvětlovacích lampiček východně-středomořského původu a nádob z oblasti francké říše, a také úlomky zlacených vitráží kostelních oken (*Galuška et al. 2012*, 47–92, *Wedepohl 2012*, 93–95). Ovšem nejvíce pozornosti bylo vždy věnováno zděným stavbám sakrálního komplexu, hlavně kostelu s křížovou dispozicí. Nejprve se objevily studie týkající se původu jednotlivých typů staveb, tedy kde hledat jejich předlohy, zda v prostředí byzantské náboženské sféry nebo některé z oblastí francké říše. Po nich následovala méně atraktivní pojednání o stavebních materiálech, jednotlivých druzích použitých malt a podobně (*Caha 1989*, *Galuška 1996*, *Zacherle 1971*, 79–102). Naše vědomosti o maltách ze sadeských staveb, zejména omítkových, byly posléze obohaceny o výsledky analýz 8 vzorků, které byly zkoumány za využití opticko-fenomenologických metod ve VIAS, tedy Výzkumném archeologickém ústavu ve Vídni (*Hammer 2008*, 111–148, *Hammer – Misar 2001*, 139–154, *Katalog 2008*, 279–285, Taf. 29–32).

Obr. 1: Velkomoravská aglomerace Staré Město-Uherské Hradiště v 9. století s vyznačením církevních center **1:** Na Valách, **2:** Na Špitálkách, **3:** Na Dědině u sv. Michala, **4:** na Výšině sv. Metoděje v Uherském Hradišti-Sadech [podle Poláček *et al.* 2020, Fig. 46, doplněno L. Galuškou]

Ovšem ani tato vyhodnocení nálezů ze sídelních kontextů nebyla vyčerpávající. Stále do nich nebyly zahrnuty nálezy z mladší až pozdní doby hradištní a nedošlo ani na vyhodnocení nálezů běžné kuchyňské užitkové keramiky, resp. jejích částí, nalezených ve výplních objektů a v sídlištních vrstvách, případně ve výmětech z chat, které tvořily chodníky srubového sídliště severně od kostela. Vyobrazeny byly toliko kresby několika horních partií středohradištních hrnců z chaty II (Galuška 1996, Obr. 72). Nedostalo se ani na podrobné představení všech bezmála tisíce kusů pálené střešní krytiny antického charakteru, staviva důležitého pro pochopení významu celého sakrálního areálu, pocházejícího jak ze zánikových destruktivních vrstev kostela a kaple, tak i ze sídlištních a hrobových nálezových kontextů. To ze strany některých odborníků vedlo dokonce až ke zpochybnění závěru, že tato krytina byla na sadské výšině v době raného středověku použita ve své primární funkci, tedy, že se uplatnila na střeše přinejmenším některé ze sadských sakrálních zděných staveb. Také toto jsou důvody, které nás nyní vedou k nápravě zmíněných „nedodělků“.

VYBRANÉ NÁLEZY
SÍDLIŠTNÍHO CHARAKTERU
Z PLOCHY SADSKÉHO
CÍRKEVNÍHO CENTRA

B. VYBRANÉ NÁLEZY SÍDLIŠTNÍHO CHARAKTERU Z PLOCHY SADSKÉHO CÍRKEVNÍHO CENTRA

V průběhu terénních výzkumů na Výšině sv. Metoděje v Uherském Hradišti-Sadech v poloze „Špitálky“ byla mezi lety 1959 až 1964 získána celá řada předmětů nebo jejich částí vztahujících se nejen ke zděným stavbám sakrálního charakteru a hrobům, ale i k obytným stavením a výrobním objektům, resp. k reliktním běžného života obyvatel církevního centra. Překvapivým zjištěním není, že mnohé z těchto předmětů byly součástí destrukčních vrstev kostela a jeho přístaveb, případně výplní zaniklých sídlištních objektů, ale – pro někoho možná překvapivě – také zásypů hrobových jam. Většinou z těchto předmětů již byla v minulosti věnována pozornost, někdy větší, někdy menší, jiným se jí však v plné míře ještě nedostalo (srov. Galuška 1996). K těm prvním patří především nálezy střešní krytiny ze skupiny stavební keramiky. Vilém Hrubý jim sice věnoval celou studii, ta však má charakter sumarizující práce, bez hlubších průvodních analýz. Omezená je v ní obrazová část mající podobu několika kresebných rekonstrukcí jednotlivých zástupců střešní krytiny a s nimi spojených černobílých fotografií (Hrubý 1970, 95–102). V souvislosti s problematikou páleného staviva antického charakteru šlo však na svou dobu o základní pilotní studii, jíž se po dlouhou dobu žádná další ani nepřiblížila. K těm druhým předmětům, tedy nálezům doposud nevyhodnoceným, patří části běžné sídlištní středohradištní keramiky a nově také mladohradištní keramiky, které pocházejí z výplní sídlištních vrstev a objektů. Náleží sem také úlomky pálených cihel římsko-provinciálního původu, byť v porovnání s počty, jaké byly u tohoto druhu stavební keramiky zaznamenány na několika nalezištích v nedalekém Starém Městě, jsou zastoupené na sadské výšině jen minimálně.

Všechny zmíněné artefakty byly součástí konkrétních nálezových situací. Ty ovšem byly odkrývány a zkoumány postupně, v průběhu dlouhých 6 let, a to na značně rozsáhlé ploše naleziště. S tím byla spojena celá řada problémů, zejména pak těch, které souvisely s označováním a evidováním nálezových situací, a to jak v rámci jednotlivých výkopových sezón, tak i v době následující po ukončení terénních výzkumů.

Na samém počátku byla plocha výzkumu rozčleněna na sektory, což byly 5 m široké a 10 nebo 15 m dlouhé pásy táhnoucí se napříč lokalitou ve směru V–Z. První byl sektor 1/59, poslední v daném roce 31/59. Pod tímto označením, tedy např. Sektor 1/59, evidujeme nejstarší nálezy pocházející zejména z povrchových vrstev naleziště. Postupně, v následujících letech, byly vytyčeny další sektory, kterým se dostalo označení opět začínající jedničkou, avšak za lomítkem následoval aktuální rok výzkumu, tedy např. Sektor 1/60. Z hlediska odkrývání pozůstatků sakrální kamenné architektury jsou pro nás velmi důležité především sektory 5/59 až 11/59. Po exkavaci horních vrstev začaly se v nižších partiích naleziště objevovat konkrétní nálezové situace. Kromě kamenných základů sakrálních staveb či alespoň jejich negativních výplní šlo např. o kry stavebních destrukcí, shluky kamenů a také více či méně zahloubené sníženiny a rozměrné sloupové jámy. Valnou část z nich provázely archeologické artefakty, např. zlomky „kuchyňské“ keramiky, předměty ze železa a kostí, ale i fragmenty stavební keramiky. Ty všechny byly deponovány. Výše zmíněným nálezovým situacím – kromě základů sakrálních staveb – se proto dostalo označení „objekt“. V prvních letech výzkumů se objektům přiřazovalo pořadové číslo v rámci roku, tedy např. objekt 1/60 nebo 26/60. Postupem doby byly výrazněji zahloubené objekty nalezené jižně od staveb kostelního komplexu, ale i jinde v okrajových partiích naleziště, které byly odkrývány až v závěrečné fázi výzkumu, označovány velkými písmeny abecedy, tedy např. objekt G/62. Pod těmito signaturami jsou nálezy, které z nich pocházejí, uloženy v depozitáři MZM. S postupujícími výzkumnými pracemi se však občas ukázalo, že některé objekty, představované hlavně shluky kamenů, byly jen součástí ještě většího nálezového kontextu, třeba nadzemního obydlí, jemuž bylo taktéž přiřazeno speciální označení. To se týká hlavně situací v místech severně od kostela, na ploše srubového sídliště, kde jednotlivá obydlí byla nakonec označena termínem „chata“ (např. chata VIII). A tak došlo k tomu, že např. nejdříve odkrývý „objekt 22/60“ s 9 fragmenty římského stavebního materiálu stal se posléze součástí „chaty I“, zatímco „objekt 26/60“ se 3 úlomky římských cihel se ocitl v „chatě II“. Označení krabic s příslušnými nálezy v depozitáři MZM však zůstalo původní.

Právě představenou situaci s nesjednocenou evidencí nálezů, resp. nálezových situací, někdy provázenou nejasnostmi v popisné části desítek „sektorů“, různých „objektů“, „chat“ a podobně, do jistě

míry vyřešila až revize celého sadského nálezového fondu. Tu v letech 2022–2024 provedl Jakub Langr ve spolupráci s dalšími pracovníky Centra slovanské archeologie Moravského zemského muzea. Identifikoval přitom další fragmenty pálené stavební keramiky, které určil a zaevidoval, čímž rozšířil počet jejich nálezů z prostoru sadského velkomoravského církevního centra. Přesto, jak už to u „letitých“ výzkumů bývá obvyklé, zvláště když jejich aktéři už delší čas nejsou mezi námi, ještě stále zůstávají některé nejasnosti nedořešeny.

B. 1. STAVEBNÍ KERAMIKA

Pod pojmem „stavební keramika“ chápeme v této práci především cihly a části střešní krytiny, pouze okrajově také dlaždice. Ačkoliv by se mohlo zdát, že jejich vývoj šel napříč věky společně, tzv. ruku v ruce, nebylo tomu tak vždycky. Proto si ve zkratce představme cestu páleného staviva od „italského“ starověku až po dobu raně středověké Velké Moravy.

Jedni z prvních, kdo na evropském kontinentu použili pálenou střešní krytinu, byli Etruskové, starověcí obyvatelé dnešního Toskánska ve střední Itálii. Své svatyně a také domy už v 7. a 6. století př. n. l. ještě sice budovali z nepálených hliněných cihel, ovšem dřevěné konstrukce střech svých staveb už tehdy pokrývali těžkými pálenými taškami, velmi podobnými pozdějším tegulím či prejzům. Delší strany těchto tašek měly zvýšené okraje, které v místech dotyku překrývala pálená korýtka, v podstatě budoucí imbrexy, z nichž ta koncová v dolní části střechy byla bohatě zdobená terakotami v podobě lidských tváří, resp. démonů (Obr. 12). Dřevěné konstrukce střech měly velkou nosnost, protože na hřebenových vaznicích byly dokonce vztyčeny terakotové sochy v životní velikosti! V antické Etrurii byly pozůstatky střech s pálenou střešní krytinou nalezeny např. v dnešním Murlu, asi 19 km jižně od Sieny, při archeologických výzkumech honosného sídla palácového typu ze 7. století př. n. l. (*Barker–Rasmusen 2005*, 159–161). Naopak v Merzabottu jižně od Bologne se zmíněná krytina našla v souvislosti s domy „pouhých“ řemeslníků a obchodníků, kteří je obývali během 6. století př. n. l. (*Etruskové a Římané 2001*, 49–58).

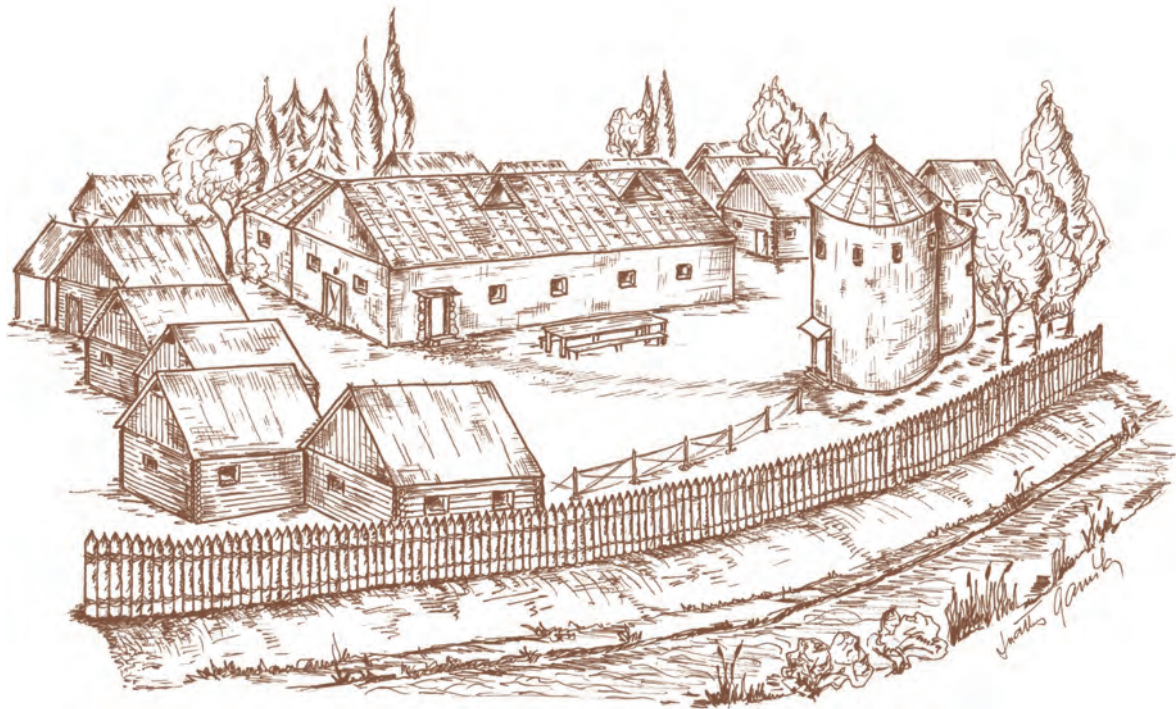
Ačkoliv v dějinných počátcích města Říma na sklonku 7. století a v 6. století př. n. l. sehráli právě králové etruského původu velmi významnou roli a samotní Římané převzali o něco později od svých severních sousedů mnohé jejich civilizační vymoženosti, tak střechy opatřené pálenou krytinou mezi nimi nebyly. Velmi dlouho se na půdě mocensky vzrůstajícího se Říma stavělo z nepálených cihel uhnětených z hlíny a rákosu, vysoušených po dobu až dvou let ve speciálně k tomu upravených prostorách (k tomu *Vitruvius Pollio 2009*, 68–70). Nepálené cihly jako stavivo doplňoval snadno opracovatelný tuf z římského Kapitolu, z Fidene a z Monteverde, k němuž se ve 2. století př. n. l. přidal ještě travertin a peperin, suroviny, které se dovážely z kamenolomů v Marinu a Tivoli. Jako špičkový obkladový materiál je doplňoval mramor (*Pescarinová 2000*, 14–15). V téže době se ovšem pálená stavební keramika objevila v samnitských, později římských Pompejích, kde byl tento materiál využit ke stavbě tamní baziliky, ale i dalších objektů, např. sloupořadí v zahradě tzv. Faunova domu. Jednalo se o klasické cihly a části střešní krytiny v podobě plochých tašek s vytaženými bočnicemi, *tegulae*, a korýtek, *imbriceas*. Malé pálené cihly bychom tehdy našli také v nedalekém Herculaneu, kde se uplatnily jako základní prvek při stavbě sloupů. Tyto „cihlové“

Obr. 12: Itálie, Řím, muzeum Etrusků ve Villa Giulia. Část rekonstrukce střechy etruského chrámu. Foto L. Galuška

Obr. 29: Uherské Hradiště-Sady. Fragменты паленé стřešní krytiny 1. typu, tegule i. č. S 8213-8215 a i. č. S 4125 a ozdobná hřebenovka - celý, doplněný kus. Fota L. Žaluda a J. Cága

Obr. 53: Staré Město, „Na Dědině“. Kresebná rekonstrukce nálezové situace mocenského areálu se stavbou palácového typu a rotundou sv. Michala. Námět a kresba L. Galuška

„Na Dvorku“ ve východní okrajové části naleziště „Na Valách“, které zde probíhaly v letech 1988 až 2013. Několik se jich našlo ve výplních příkopů č. 1 a 2, další byly součástí zásypů několika raně středověkých sídlištních objektů, ojediněle i kostrových hrobů. Jaké bylo jejich využití v těchto místech nevíme, snad tvořily součást otopných a výrobně tepelných zařízení, jak tomu bylo v případě cihel nalezených na ploše kovoliteckého areálu „Nad Haltýří“. A zřejmě tentýž jako u cihel byl také způsob, jakým se tegule a imbrexy objevily na lokalitách velkomoravského Starého Města – i ony byly přivezeny z nějaké stavby zbudované na římský způsob, jejíž trosky se dochovaly v takovém stavu, že z nich římské pálené stavivo bylo možné odebrat dokonce v kompletním stavu.

Z **Mikulčic**, resp. ze všech ploch mikulčické sídelní aglomerace, je v odborné literatuře zmiňováno celkem „1 557 antických cihel a tašek“, z nich však 1 413 kusy byly zastoupeny malé blíže neurčitelnými fragmenty. Ze zbylých cca 114 kusů bylo identifikováno 17 zástupců pálené střešní krytiny římsko-provinciálního původu, z nichž 16 pochází z tegulí a 1 z imbrexu, ostatní jsou považovány za části římských cihel (Musil 1997, 330–331, 2003, 79). Je škoda, že Jiří Musil, jenž se doposud jako jediný blíže zabýval mikulčickými nálezy páleného staviva římsko-provinciálního původu, nepokusil se o oddělený, separovaný přístup zvláště k cihlám a zvláště ke střešní krytině. A tak jen obecně zmiňuje 751 drobných kousků staviva ze sídlištních vrstev hradiska, 113 ze „stavební destrukce západně od 3. kostela“, 41 ze severního předhradí, 22 z výplní hrobových jam, jiné pak nachází v řemeslnických objektech, v destrukci opevnění, v příkopech nebo jako příměs v maltách (Musil 2003, 80–81). Z hlediska původu tohoto staviva v Mikulčicích míní, že sem bylo dováženo z několika římských lokalit s více fázemi osídlení ležících jižněji, např. z Děvína a ze Stupavy, kde byly doloženy stavby budované na římský styl (Musil 2003, 82).

V souvislosti s tématem pálené střešní krytiny na mikulčických nalezištích nám proto nezbývá, než zůstat u 16 určených zlomků tegulí a 1 imbrexu, zmíněných Jiřím Musilem. Vzhledem k počtu 10 až 11 odkrytých pozůstatků zděných architektur jde o zcela zanedbatelné množství, abychom byť jen uvažovali o možnosti, že by některý z mikulčických kostelů, a to včetně nejrozměrnějšího 3. kostela, měl střechu sestavenou z pálené střešní krytiny nejspíše asi římského původu. Snaha o zdůvodnění absence většího množství páleného staviva, přesněji právě krytin, dlouhotrvající zemědělskou činností na ploše mikulčického hradiska, podle nás příliš neobstojí – místa sakrálního centra v Uher-

ního toku řeky Moravy. Na ploše prvního z nich, staroměstsko-uherskohradištské sídelní aglomerace a také jejího zázemí, odkryl archeologický výzkum pozůstatky nejméně 5 kostelů a 1 palácové stavby, v rámci druhého centra, mikulčické sídelní aglomerace, cca 10 kostelů a taktéž 1 palácové stavby a na hradišti Břeclav-Pohansko 2 kostelů (více *Galuška 1990, 121–136, 2011, 97–127, Galuška – Poláček 2006, 92–153, Poláček 2022, 163–165, 2022a, 149–151, Macháček 2016, 10–53, a další*). Z oblasti východní části Velké Moravy rozkládající se na území současného západního Slovenska jsou s velkomoravským obdobím spojovány 4 kostely a 1 palác. Aktuálně jde o část bazilikálního trojlodí na Bratislavském hradě, kostel s trojlístkovým uzávěrem na Děvíně, dále rotundu ve dvorci na Ducovém u Piešťan a nejnověji i kostel téhož typu u Nitranské Blatnice. V minulosti často zmiňovaný kostel v Nitře na Martinském vrchu se nejnověji ukázal být mladším, než je doba Velké Moravy. Někdy jsou ze Slovenska zmiňovány ještě další kostely, leč jejich vznik v 9. století není zcela jasně doložený (k tomu např. *Botek 2018, 58–84*). Palác je spojován s hradiskem na výšině Bratislavského hradu (*Ruttikay 2002, 157–178, Štefanovičová 1990, 43–55, a další*). Ani u jedné z oněch cca 25 architektur nebyl zaznamenán výskyt pálené střešní krytiny antického charakteru. Uvádíme to proto, abychom si uvědomili, že **soubor raně středověké pálené střešní krytiny z Uherského Hradiště-Sadů je skutečně jedinečný, unikátní, protože nemá srovnání s žádným podobným jak na území Moravy, tak ani v dalších oblastech, kam v 9. století zasahoval vliv moravského státu Mojmirovců a Metodějova arcibiskupství. Kostel s křížovou dispozicí a hrobová kaple tak představují jediné dvě architektury z období raného středověku na území někdejší Velké Moravy, jejichž střechy byly opatřeny pálenou krytinou antického charakteru. Tato skutečnost ještě více umocňuje významnou pozici sadského sakrálního centra v organizační struktuře Metodějova moravského arcibiskupství.** (Obr. 54)

Obr. 54: Uherské Hradiště-Sady. Trojrozměrná rekonstrukce části velkomoravského církevního centra s kostelem a hrobovou kaplí, v pozadí s dlouhým dřevěným domem (Galuška 2017, 240: Foto R. Míka)

**PEC NA VYPALOVÁNÍ STŘEŠNÍ
KRYTINY A KERAMIKY ANTICKÉ
TRADICE ZE ZÁZEMÍ SADSKÉHO
CÍRKEVNÍHO CENTRA**

KATALOG

Katalog představuje obrazovou část knihy, jejíž součástí jsou krátké doprovodné texty. Tyto texty se týkají souboru stavební keramiky, zejména pak komponent střešní krytiny, a také keramiky běžné, užitkové, včetně tzv. keramiky antické tradice. Jedná se **1. o verbální popisy** dobře zaznamenaných náleзовých situací v kontextech sídlištních objektů a výplní hrobů, **2. o textové tabulky** obsahující soupisy všech dochovaných fragmentů stavební keramiky s jejich sledovanými kvalitami. Tabulky jsou obrazovým dokumentem vybraných představitelů materiální kultury ze sídlištních a hrobových kontextů, opět se zaměřením na stavební keramiku a běžnou, užitkovou keramiku. Samostatnou položku mezi nimi tvoří nálezy z keramické pece zastoupené souborem keramiky antické tradice a pálené střešní krytiny. Autorem fotografických příloh je Oldřich Žaluda, není-li uvedeno jinak, autorkou kresebných příloh Lucie Valášková. Zkratka PSK označuje pálenou střešní krytinu.

POPIS NÁLEZOVÝCH SITUACÍ PÁLENÉ STŘEŠNÍ KRYTINY V SÍDLIŠTNÍCH KONTEXTECH

Chata I/61

Sídlištní objekt o půdorysu nepravidelného obdélníku vymezený křivými jámami a hliněnou dusanou podlahou o mocnosti 5–10 cm, s rozměry 750 × 610–665 cm, orientovaný ZSZ–VJV. V jeho JV rohu se nalézala destrukce kamenné pece s předpecní jámou. V nadzemní části šlo o dvouprostorovou stavbu srubové konstrukce.

Poloha na sídlišti: Na jižním okraji sídliště, asi 8 m SSV od hrobové kaple.

Lokace PSK in situ: V zásypu objektu 21 fragmentů PSK i. č. S 4734–4754, Fig 27 dále, nečetné zlomky středohradištní keramiky, zvířecí kosti a úlomky malty.

Archeologická datace: Druhá polovina 9. století

Chata II/61

Sídlištní objekt, původně částečně zahloubený, o půdorysu nepravidelného obdélníku, vymezený obvodovými křivými jámami a hliněnou podlahou o mocnosti 5–7 cm, s rozměry 690 × 590–630 cm, orientovaný ZSZ–VJV. V jeho JV části byl obdélný výklenek, pravděpodobně vchod. Zhruba ve středu objektu bylo 20–50 cm hluboké zahloubení vyplněné směsí stavební destrukce a kulturní vrstvy. V prohlubni se našly pozůstatky oválného ohniště a dočervena propálené pece s popelovou jámou. V nadzemní části šlo o rozměrnou jednoprostorovou stavbu srubové konstrukce.

Poloha na sídlišti: Na severním okraji sídliště, asi 23 m S od hrobové kaple.

Lokace PSK in situ: V zásypu prohlubně ve středu objektu celkem 5 fragmentů PSK, i. č. S 4755–4756, S 6629–6631, Fig. 30, dále zlomky středohradištní keramiky, úlomky malt, olověný křížek s řeckým nápisem, hrot malého kopí,

nůž, listovitý přívěsek, lžícovitý vrták a 2 stily-pisátka.

Archeologická datace: Druhá polovina 9. století

Chata VI/61

Sídlištní objekt obdélníkového půdorysu vymezený podlahou a 3 křivými jámami, s rozměry 510 × 320 cm, orientovaný ZSZ–VJV. Podlahu na úrovni okolního terénu tvořila 5 cm mocná ušlapaná kulturní vrstva s nálezy. Při delší jižní straně objektu byly nalezeny pozůstatky kamenné pece s prstencem o vnějším průměru 145 × 100 cm a výškou klenby 23 cm. Destrukce pece byla původně označena jako objekt 7/60. V nadzemní části šlo o rozměrnou zřejmě dvouprostorovou stavbu srubové konstrukce.

Poloha na sídlišti: Ve střední části sídliště, asi 15 m S od hrobové kaple.

Lokace PSK in situ: V pozůstatcích pece 3 fragmenty PSK i. č. S 4289–4291, Fig. 28, dále několik fragmentů středohradištní keramiky, zvířecích kostí a propálené kousky malt.

Archeologická datace: Druhá polovina 9. století

Chata VII/61

Sídlištní objekt o půdorysu nepravidelného obdélníku, který byl vymezený 13 křivými jámami a 5–7 cm mocnou dusanou podlahou, jež byla na úrovni okolního terénu, s rozměry 670 × 560 × 480 až 700 × 390–600 cm, orientovaný SZZ–JVV, s výklenkem na jihozápadní straně. Asi uprostřed východní stěny se nacházela destrukce kopulovité pece z hlíny o průměru 120 cm, v interiéru naproti ní leželo ohniště vydlážděné kameny o rozměrech 75 × 65 cm opatřené popelovou jámou. V nadzemní části

FRAGMENT	TYP	ČÁST	ROZMĚRY (DxŠxSxV)	HMOT. (kg)	INV. Č.	LOKACE IN SITU
1 tegula	typ 2	deskovitá část 1 tegula	6,0 x 3,6		S 4202	zásyp sídel. obj.
1 tegula	typ 2	deskovitá část 1 tegula	6,4 x 3,0 - neurč.		S 4203	zásyp sídel. obj.
1 tegula	typ 2	okraj, deskovitá část 1 tegula	7,0 x 5,9 x 2,3		S 4204	zásyp sídel. obj.
1 tegula	typ 2	deskovitá část 1 tegula	5,6 x 3,0 x 2,1		S 4205	zásyp sídel. obj.
1 imbrex	typ 2	okraj báze, stěna	10,8 x 7,9 x 1,5		S 4206	zásyp sídel. obj.
1 tegula	typ 2	deskovitá část s okrajem a boční lištou	18,5 x 13,8 x 5,2 (v.) x 2,1		S 4207	zásyp sídel. obj.
1 tegula	typ 2	deskovitá část s boční lištou	14,2 x 6,6 x 5,0 (v.) x 1,8		S 4208	zásyp sídel. obj.
1 tegula	typ 2	deskovitá část s boční lištou	14,4 x 6,8 x 1,8		S 4209	zásyp sídel. obj.
1 tegula	typ 2	boční lišta (torzo), VÝBRUS	8,3 x 5,4		S 4210	zásyp sídel. obj.
1 imbrex	typ 2	okraj stěny	3,5 x 2,8 x 1,0-1,5		S 4450	zásyp sídel. obj.
1 imbrex	typ 2	hřbet	7,0 x 4,5 x 6		S 4451	zásyp sídel. obj.
1 imbrex	typ 2	okraj, hřbet	9,8 x 4,5 x 1,3-1,5		S 4452	zásyp sídel. obj.
1 tegula	typ 2	okraj, deskovitá část	4,1 x 3,8 x 2,3		S 4453	"ze dna studny"
1 tegula	typ 2	okraj, deskovitá část	3,9 x 2,2 x 2,2		S 4454	zásyp sídel. obj.
1 imbrex	typ 2	hřbet	4,0 x 2,2		S 4455	zásyp sídel. obj.
1 imbrex	typ 2	stěna	4,3 x 3,6		S 4456	zásyp sídel. obj.
1 imbrex	typ 2	okraj báze	4,0 x 3,7 x 1,2		S 4457	zásyp sídel. obj.
1 hřebenovka	typ 1	stěna hřebenovky, VÝBRUS	15,0 x 9,0 x 2,5		S 4458	spodní vrstva, "ze dna studny"
1 imbrex	typ 2	okraj báze, stěna	4,3 x 2,4 x 1,3-1,4		S 4459	zásyp sídel. obj.
1 hřebenovka-kruhový ozdobný prvek	typ 1	část kruhového ozdobného prvku	4,1 x 3,2 x 2,0		S 4460	zásyp sídel. obj.
1 tegula	typ 1/4 ?	deskovitá část a bočnice, stopy druhotného žáru ?	12,0 x 6,5 x 1,5		S 8182	zásyp sídel. obj.
1 imbrex	typ 2	torzo 1 imbrexu, hřbet, obě stěny s bází	13,3 x 9,5 x 7,0 (v) x 1,1-1,7		S 8538	zásyp sídel. obj.
1 imbrex	typ 2	torzo 1 imbrexu, hřbet, okraj, 1 stěna s bází	18,8 x 9,5 x 1,0-1,3		S 8539	zásyp sídel. obj.

64

5,6

OBRAZOVÉ
PŘÍLOHY

Fig. 1: Uherské Hradiště-Sady, sektor 2/59, přehled fragmentů pálené střešní krytiny

Fig. 2: Uherské Hradiště-Sady, sektor 5/59, přehled fragmentů pálené střešní krytiny

UHERSKÉ HRADIŠTĚ-SADY. 500 LET KŘESŤANSTVÍ VE STŘEDNÍ EVROPĚ

V. Sídelní poměry

Text: doc. PhDr. Luděk Galuška (0000-0002-1374-651X),
CSc., Bc. Jakub Langr (0009-0000-7989-1376),
Mgr. Lucie Valášková (0000-0002-3076-5384)

Korektury českých textů: PhDr. Blanka Rašticová
Překlad resume do německého jazyka: PhDr. Pavla Seitlová
Překlad resume do anglického jazyka: PhDr. Pavla Seitlová

Fotografie: Oldřich Žaluda, Ing. Jan Cága, doc. PhDr. Luděk Galuška, CSc.,
Bc. Jakub Langr, Mgr. Tomáš Chrástek, Radek Míka, Archiv Centra slovenské
archeologie HM MZM (Archiv MZM), Archiv Archeologického ústavu HM MZM
(Archiv MZM)

Kresby a malby: doc. PhDr. Luděk Galuška, CSc., Mgr. Lucie Valášková

Textové tabulky a grafy: Bc. Jakub Langr, Mgr. Lucie Valášková

Grafický návrh a tisková příprava: Oldřich Žaluda

Tisk: Tiskárna Helbich, a.s., Valchařská 36, 614 00 Brno
Vydavatel Moravské zemské muzeum, Zelný trh 6, 659 37 Brno
Vydání 1
Brno 2025

ISBN 978-80-7028-640-1